

Odessa en Lviv

Van tolerantie via pogroms naar de holocaust

De geschiedenis van twee heel verschillende Oekraïense steden komt aan bod in 'Odessa, Genius and Death in a City of Dreams' en in 'De Joden van Lemberg. Een reis naar lege plekken'. Pakkende boektitels herinneren aan een vooral gruwelijk verleden.

Charles King, hoogleraar aan de Amerikaanse Georgetown University heeft een meeslepend boek geschreven over de in 1974 gestichte stad Odessa. De chronologisch beschreven geschiedenis van de stad wordt kunstig verweven met een aantal levensbeschrijvingen van bekende maar ook totaal onbekende mensen.

Voor schrijvers als Aleksandr Poesjkin en Isaak Babel was de stad een inspiratiebron. Prins Grigori Potemkin en admiraal José de Ribas speelden een grote rol bij de ontwikkeling van de stad in commercieel opzicht en als scheepvaartcentrum.

Opmerkelijk was de rol van hertog Armand de Richelieu, een ver familielid van de gelijknamige kardinaal en eerste minister van Lodewijk XIII. In 1812 tijdens de aanval van Napoleon op Rusland sloot hij zich niet aan bij het Franse leger maar bleef in Odessa om maatregelen te nemen tegen de pestepidemie. Richelieu beschouwde de Joden niet als zondebok en gaf ze een gelijke behandeling als de christenen. Pogroms bleven uit.

King ziet in Richelieu het eerste goede

voorbeeld van de voortdurende interne strijd in de stad: het conflict tussen het zelfbeeld van openheid en grandeur en van bekrompenheid en terreur. De lelijke kant van de stad openbaarde zich in het revolutiejaar 1905 bij de eerste grote pogrom in Rusland. In de beroemde film van Sergej Eisenstein *Pantserkruiser Potemkin* is hiervan niets te zien. 'De kracht van beelden, niet de historische werkelijkheid was de echte waarde van zijn creatie', aldus King.

Een tweede ramp die de stad trof, was de holocaust. Niet begaan door de nazi's, maar door hun bondgenoten, de Roemenen. Na de oorlog kreeg Odessa de erenaam 'Heldenstad' en leefde de nostalgie naar de 19e eeuw op. De Sovjet-versie van het patriotisme van Odessa verluierde echter wel het feit dat de Joodse erfenis alleen nog maar bestond uit geschriften. Het dicht bij Kings woonplaats gelegen Brighton Beach herinnert hem aan Odessa.

Het boek is een aanrader voor wie zich wil verdiepen in de geschiedenis van een fascinerende havenstad aan de Zwarte Zee.

Frits Kat

Zonder holocaust zou *De Joden van Lemberg* vooral een aardig herinneringsboekje zijn over een aspect van de Oost-Europese cultuurgeschiedenis. In Lemberg, het huidige Lviv, woonden en leefden ooit joodse kunstenaars, romanciers en dichters, mystici, geleerden en denkers die we gerust de crème van de Oekraïense cultuur mogen noemen.

Maar er was een holocaust. De Lembergse joden werden 70 jaar geleden vermoord of emigreerden. Sommigen van hen kwamen in Nederland terecht, bijvoorbeeld Milo Anstadt en de omstreden Friedrich Weinreb. Ook de bekende nazi-jager Simon

Wiesenthal woonde er. De joden die nu in Lviv leven, zijn meestal russischsprekend en pas na de Tweede Wereldoorlog naar West-Oekraïne gekomen.

De Joden van Lemberg portretteert wat uit de stad verdween: mensen, gebouwen, een cultuur en een oeroud geloof. Maar in de levens van geïnterviewde joodse nieuwkomers zijn eveneens lege plekken aanwijsbaar. Soms lijken ze ontheemde zielen die nooit op hun bestemming aankwamen.

Zo vertelt de 88-jarige Boris Dorfman: 'Het antisemitisme neemt weer toe, in heel Europa en ook hier. De Joden in de stad malen nauwelijks om de joodse tradities. En ze kennen geen Jiddisch. Het ergst is dat ze me "Joodse nationalist" noemen – precies de term die de fascist en de communisten gebruikten voor mij en mijn moeder.'

Een toename van antisemitisme zien andere geïnterviewden evenzeer. Daarom is het opmerkelijk dat Israëliëse joden soms Lviv verkiezen boven de onveiligheid van het Beloofde Land. Deze terugkeer laat iets zien van veerkracht en niet aflatende hoop op een betere toekomst, zelfs als die niet beantwoordt aan het ideaal. Dorfman zegt het, heel minimalistisch: 'Dos lebn setzt sich fort waiter.'

Niet alles is weg. Het Janovska werken concentratiekamp, nu een gevangenis, bleef vrijwel intact bewaard. Daar werden duizenden joden vermoord – het metselwerk van de joodse dwangarbeiders ligt er nog. Toch speuren bezoekers er tevergeefs naar een informatiebord of gedenkplaat. Op het Oekraïense platteland speelt deze vergetelheid trouwens nog veel sterker op. Met de moord op de joodse inwoners in stadjes, dorpen en vlekken werd de herinnering aan hen voor altijd uitgewist.

Tegen dit vergeten hebben de auteurs nu een monumentje opgericht. Het werd een gevoelig en mooi geïllustreerd portret van joodse mensen en hun cultuur die al zeven eeuwen in Lviv thuis zijn.

Frans Hoppenbrouwers

Charles King | *Odessa, Genius and Death in a City of Dreams* | New York-Londen (W.W. Norton & Company) 2011 | 336 p. | € 29,95 ✻ **Heleen Zorgdrager, Michiel Driebergen en Diderik Prak** | *De Joden van Lemberg. Een reis naar lege plekken* | Groningen (De Hondsrug Pers) 2012 | 93 p. | € 14,90

